

Hrdinová, Martina

Erbovní galerie v sídlech české šlechty v raném novověku a jejich osudy s důrazem na heraldické soubory s vícevrstvými genealogickými koncepty

Opuscula historiae artium. 2019, vol. 68, iss. 2, pp. 268-281

ISSN 1211-7390 (print); ISSN 2336-4467 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142418>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Erbovní galerie v sídlech české šlechty v raném novověku a jejich osudy s důrazem na heraldické soubory s vícevrstvámi genealogickými koncepty*

Martina Hrdinová

The article maps the spread of the use of more extensive heraldic ornamentation in the newly built or renovated residences of the Czech aristocracy in Zvíkov, Horšovský Týn, Telč, Český Krumlov, and Třebon during the second half of the 16th century. Based on a study of sources in southwest Bohemia, the article also explores how several generations of the lesser aristocracy seized on this stately decorative programme and applied it in rural residences in Roupov, Srbice (in the district of Domažlice), and Hrádek near Sušice. What is remarkable is that even when the residences acquired new owners, the heraldic decorations were never covered up during structural renovations but rather served as the basis from which the new owner developed the heraldic decorations in other rooms.

Keywords: gallery of coats of arms; wall paintings; coats of arms; heraldry; Czech nobility; aristocratic heraldry

PhDr. Martina Hrdinová, Ph.D.
Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky /
Masaryk Institute and Archives of the Academy of Sciences of the Czech Republic
e-mail: hrdinova@mua.cas.cz

Poté, co v roce 1664 navštívil Bohuslav Balbín hrad Roupov, uvedl ve svých *Miscelaneích* s ohledem na šlechtickou genealogii a heraldiku jeho popis těmito slovy: „Roupov. Opevněný hrad, ale postavený podle starodávných zákonů architektury. V tomto hradě je starý palác proslulý erbovním rodokmenem ukazujícím pokrevní příbuzenstvo Roupovských; avšak kvůli špatnému rozhodnutí, před 30 lety, místní pán [tj. Vilém z Klenové a Janovic na Roupově] vymazáním některých štítů a umístěním svých, narušil souvislost roupovského rodu a příbuzenstva. Tentýž hrad má kamna pamětihodného a drahocenného provedení: neboť je na nich vidět vyobrazená úplná genealogie Roupovského rodu na kachlích speciálně na to připravených a vypálených, které obsahují pravým zlatem pozlacené rodové štíty nejvýznamnějších českých rodin. Od starých vznešených mužů jsem nejednou slyšel, že na tato kamna bylo vynaloženo 1 000 tolarů, když vznikala.“¹ Erbovní galerii, o jejíž vznik se zasloužil Jan Nezdický z Roupova (†cca 1608) v osmdesátých letech 16. století, Balbín spatřil ve stavu po více než osmdesáti letech od jejího vzniku. Upozorňuje nás na několik jevů spojených se vznikem erbovní výzdoby v renesančních sídlech české šlechty a s jejím dalším „životem“ v průběhu následujících století, které chceme akcentovat ve svém příspěvku.

Pro identifikaci a personifikaci příslušníků šlechtických rodin se již od období vrcholného středověku v rozsáhlé míře využívaly erby. Ve všech vrstvách středověké i raně novověké společnosti byly erby obecně známými symboly, které se velmi brzo staly klíčovými médii osobní i rodové reprezentace. Erby na architektonických památkách, v knihách, na uměleckých nebo užitkových předmětech vyjadřovaly všeobecně srozumitelnou vlastnickou značku, jejich přítomnost mohla svědčit o fundačních a donačních aktivitách nositele, případně byly připomínkou jeho fyzické nebo symbolické přítomnosti.² Jejich používání zasahovalo do mnoha sfér lidského života a hojně se uplatňovaly v ikonografických a symbolických systémech sloužících k repre-

zentaci nositele a k uchování šlechtické „paměti“.³ Odkazovaly na bohatou minulost rodu a měly sloužit pro příští generace jako doklad o starobylosti rodu a jeho dosaženém postavení. Různě velké skupiny erbů v interiérech i exteriérech sakrálních i profánních prostorů jsou v současnosti označovány pojmem erbovní nebo znakové galerie. Vizualizovaly postavení urozených jednotlivců v rámci sociálních a politických struktur společnosti a informovaly o soudobých i minulých vazbách k okolí.⁴

Jednotlivé erby i menší skupiny erbů byly běžnou součástí výzdoby interiérů šlechtických sídel již od středověku. Opakování motivů štítů s erbovním znamením nebo pouze erbovního znamení na klenbách, zdech, oknech, nábytku nebo různých částech zařízení tak mělo neustále působit na lidi, kteří v těchto prostorách žili nebo je pouze navštívili.⁵

S rozsáhlejšími interiérovými heraldickými programy se v prostředí rezidencí české šlechty můžeme rovněž setkat již v pozdním středověku,⁶ ale široké uplatnění v reprezentačních prostorech nově postavených nebo přestavěných šlechtických obydlí nabyly ve druhé polovině 16. století.⁷ V raném novověku se v pramenech setkáváme s označením erbovní síň, erbovní světnice, erbovna, verbovna, Wappenzimmer, Wappensaal.⁸ Co se týče programové náplně erbovních celků – slovy Vladimíra Růžka „pomocí vhodně kombinovaného souboru erbů bylo možné dosáhnout rozmanité propagační výpovědi, které rozuměl šlechtický současník nejspíše velmi citlivě“.⁹ Obsahem tak mohly být genealogické vztahy, symbolické znázornění okruhu „věrných pánů a přátel“ nebo zobrazení příslušníků stavovské instituce nebo velmožského dvora – kombinace všeho nevyjímaje.

Obraz o rozsahu tohoto fenoménu, o jeho šíření do jednotlivých vrstev šlechtické společnosti a jeho proměnách si můžeme vytvořit jak na základě výzkumu dodnes zachovaných památek, tak zmínek v dobové rukopisné i tištěné literatuře.¹⁰ Neustálá potřeba příslušníků šlechty dokládat a prezentovat svůj urozený původ existovala nejenom v rovině obecného vnímání urozeného jednotlivce ve společnosti. I v řadě pragmatických záležitostí – od faktického dokládání štítů šlechtických předků při procesu povyšování do panského stavu, nebo předkládání erbovních vývodů pro členství v elitních společnostech a řádech,¹¹ až po použití rodových erbů v případě pochybností o původu šlechty, dokazování nároků na deklarovaný šlechtický stav, či sporů o dědictví – sehrávaly staré erby rodu významnou roli. Jejich vyobrazení na profánních a sepulkrálních památkách, ale i ve starých rukopisech a dokumentech se stalo důležitým důkazním materiálem. Uchování těchto „starých památek“ a jejich excerpce tak byly plně v zájmu šlechtických jednotlivců.¹² Oproti jiným výzdobným programům, které zanikaly při další modernizaci a přestavbách sídel, tak měly erbovní síně větší vyhlídky na „přežití“ a také existuje větší naděje, že se o jejich existenci, případně i s popisem obsahu naleznou zmínka v pramenech z následujících období.

V několika případech se heraldická výzdoba dochovala ve více či méně nepoškozeném stavu přímo na původním místě, jindy došlo k jejímu narušení a ztrátám způsobeným dalšími přestavbami, někdy zanikla úplně kvůli devastaci daného objektu. Naštěstí z různých, dnes často již neznámých příčin, vznikly jak opisy a obmalování galerií ve formě výpravnějších rukopisů (např. Roupov, Srbsice),¹³ tak v podobě náčrtků a poznámek (např. Český Krumlov, Zvíkov, Klenová, Hrádek u Sušice).¹⁴

Genealogové a heraldici od poslední třetiny 17. století s oblibou excerpovali z nástěnných heraldických souborů do svých poznámek popisy nebo náčrtky erbů a jejich prostřednictvím symbolizované genealogické vztahy. Tím nám vcelku spolehlivě zprostředkovali jejich obsah, ale bohužel takřka žádnou výtvarnou podobu. Po vyhodnocení dochovaných erbovních galerií můžeme říci, že pro období druhé poloviny 16. století bylo v sálech obvyklé vyobrazení erbů seřazených vedle sebe v pásu probíhajícím pod

1 – Erbovní síň Zvíkov. Popis erbů od Václava Březana z roku 1618. Moravský zemský archiv v Brně, fond Benediktini Rajhrad, kart. 353, sign. H b 21/11, fol. 1

stropem, případně na klenbách.¹⁵ V případě menších celků byly využity zejména exponované plochy nad portálem dveří, kam se soustředily nejvýznamnější erby majitele a jeho manželky,¹⁶ a často bylo využito také ostění oken.¹⁷ Při rozsáhlejší výzdobě předpokládáme pokrytí větší plochy zdi nebo kleneb.¹⁸ Na základě analogií usuzujeme, že erby v heraldických souborech v raném novověku ve většině případů doplňoval identifikující text, který kromě jména, příjmení, predikátu, sídla a zastávaných úřadů mohl obsahovat i konkrétní označení vztahu k nositelům ostatních erbů a dataci vzniku výzdoby.¹⁹ V poznámkách genealogů u textů doprovázejících erby nelze vždy zcela přesně zjistit, zda se jedná o přepis nápisu nebo o vlastní výklad genealoga, v některých případech také mohlo dojít ke špatnému čtení a zkomolení, někde už mohla část nápisu chybět. V žádném ze zkoumaných případů zatím nebyla uváděna data narození nebo úmrtí. Na zdech mohla být u erbů přítomna i další výzdoba, která doplňovala kontext heraldické výzdoby.²⁰

Postupné šíření „módy“ zřizování síní s rozsáhlejší erbovní výzdobou, která nezůstává pouze na úrovni jednoho erbů nebo erbovní aliance majitele a jeho manželky, ale pomocí většího počtu erbů vysílá publiku širší poselství, odpovídá obecně šíření renesančních impulzů v architektuře a umění českých a moravských šlechtických rezidencí. Vyobrazené erby jako zástupné symboly představují „galerii“ vznešených předků (rodové vývody do několika generací), širokou síť příbuzných a přátel (současníci objednavatele) nebo členů dvora.²¹ U genealogických konceptů jsou v dřívě většině zobrazovány manželské páry. Erby svobodných mužů a žen prezentovány nejsou. S výhodou pak lze přítomnost nebo absenci konkrétních osob využít při datování erbovního souboru.

V rezidencích nejvýše postavených aristokratů se setkáváme s rozsáhlejším genealogickým erbovním programem brzy po polovině 16. století. Hrad Zvíkov, již od konce 15. století v zástavní držbě pánů ze Švamberka, procházel od čtyřicátých let 16. století postupnými renesančními úpravami. Jindřich ze Švamberka (1507–1574) nechal ke starému královskému paláci přistavět v západní části nové křídlo s fraucimorem. Nad průjezdem (tzv. Nová brána) vznikl již v roce 1541 sál,²² který byl zřejmě v roce 1554²³ vyzdoben 36 erby Švamberků a spříbuzněných rodů. Při práci na švamberké historii ho v roce 1618 popsal Václav Březan.²⁴ [obr. 1] Genealogický koncept obsahuje znaky Jindřicha ze Švamberka a jeho dvou manželek – Kateřiny z Pernštejna (†1552) a Elišky z Rožmberka (†1576), sestry posledních Rožmberků – a také jejich čtyřerbovní vývody.²⁵ Jsou zde i erby Jindřichových předchůdců ve Zvíkovské držbě – prastrýce Jindřicha (†1523) a praděda Bohuslava (†1490) a jejich manželek.²⁶ Za zmínku stojí poloha švamberké erbovní síně. Zatímco ve starém hradním jádru byly k dispozici rozsáhlé reprezentativní prostory, z nichž některé obsahovaly starší nástěnnou

2 – Petr Kašpar Světecký, *Historische Nachrichten meistens zu Behuf und Verbesserung, auch Continuation des Paprocky [...]* angeleget, II. Kwater, fol. 302. Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Rukopisy Třeboň, sign. A 22

výzdobu (např. tzv. taneční sál, kaple), Jindřich zvolil pro svou reprezentaci nově přistavěnou renesanční část. Jestli byl důvodem fakt, že Jindřich byl na Zvíkově stále pouze zástavním držitelem, nebo z památných důvodů nechtěl zasahovat do původní královské stavby, nelze zjistit.²⁷ Švamberkové získali Zvíkov do dědičné držby až po Jindřichově smrti v roce 1575 a majitelem se stal na sedm let jeho synovec Kryštof (†1582). Poté přešla držba Zvíkova na borskou větev rodu a Jan Vilém (†1590) doplnil galerii o erb svůj a erb své druhé manželky Anny Zajícové z Házmburka na ostění jednoho z oken na severní stěně. Ve stejné skupině můžeme spatřit i erb jeho děda Jana (†1528) a jeho choť Benigny ze Starhemberka (†1557). Erby rodičů Jana Viléma, které by doplnily genealogický vývod, scházejí.²⁸

Naplní uplatnit nové renesanční prvky v architektuře i ve výmalbě umožnila obnova zámku v Horšovském Týně po požáru v roce 1547. Majitel Jan ml. Popel z Lobkovic (1510–1570), jeden z nejbohatších a nejvlivnějších mužů v království, zde mohl okázale manifestovat postup na nejvyšší příčku řebříčku úřední kariéry, když se v roce 1554 stal nejvyšším purkrabím pražským.²⁹ Ve druhé fázi oprav v letech 1556 až 1558 vznikl ve východní části zámku reprezentativní sál s nástěnnými malbami zobrazujícími zasedání zemského

3 – Roupovský erbovník. Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 8, fol. 3

soudu, kde se Jan z Lobkovic nechal vypořádat ve své nejvyšší funkci podle tradice jako sedící u nohou krále.³⁰ Nad trůnem panovníka se skví císařský znak včetně štítůnošů, před postavou Lobkovic je velký erb lobkovického rodu. Ostatní členové soudu jsou symbolizováni pouze svými erby, čímž vznikl heraldický soubor odrážející špičku tehdejší šlechtické společnosti v počtu 25 znaků. Aby nikdo nezůstal na pochybách, o koho se jedná, pod každým erbem byl vymalován štítek s nápisem. V textu u vyobrazení Jana mladšího je celý soubor datován do roku 1558. Již v roce 1556 Jan z Lobkovic stvrdil své rozhodnutí přidat se ve sporu Rožmberských a pánů z Plavna na stranu mladého Viléma z Rožmberka (1535–1592) sňatkem s jeho sestrou Bohunkou. Přátelské vztahy s pány z Růže se projeví ve výzdobě sídla i poté, co v roce Bohunka 1557 umřela.³¹ Boční zdi na opačné straně výše zmíněného sálu (dříve předsálí) obsahovaly ještě další erby v okrouhlých rámech, které se dnes dochovaly pouze torzo-

4 – Roupovský erbovník. Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 8, fol. 37

vitě – zbyl zde znak Petra Voka z Rožmberka (1539–1611) a nedokončené kontury dalšího znaku, možná Viléma z Rožmberka. Sešvagření s Rožmberky, a prostřednictvím manželů Bohunčinych sester i se Švamberky a pány z Hradce, se odrazilo i ve výzdobě další síně horšovskotýnského zámku, dnes knihovny. Nad dveřmi jsou patrné zbytky erbů manželské aliance Jana z Lobkovic a Bohunky z Rožmberka, v okenních ostěních jsou erby Bohunčinych sester – v levém Alžběty a jejího manžela výše u Zvíkova zmiňovaného Jindřicha ze Švamberka, v pravém Anny s manželem Jáchymem z Hradce, vždy s nápisovým štítkem a letopočtem 1558. Mezi erby manželského páru v obou oknech jsou vyobrazené podané ruce s textem „Co Pán Bůh spojil, toho člověk nerozloučil“,³² který má připomínat nejenom manželské svazky, ale snad i to, že budou nadále pokračovat i dobré vztahy a spojenectví mezi sešvagřenými a v té době vlastně nejvyšší postavenými muži království.³³

5 – Srbský erbovník. Národní knihovna České republiky, sign. XXIII F 25, fol. 10v-11r

6 – Srbský erbovník. Národní knihovna České republiky, sign. XXIII F 25, fol. 28v-29r

O nadstandardním využití heraldických prostředků v renesanční výzdobě sídel výše uvedeného Jáchyma z Hradce, nejvyššího kancléře Království českého, není v pramenech žádná zmínka. Rozsáhlejší erbovní program se však objevil po prvních renesančních úpravách iniciovaných jeho bratrem Zachariášem z Hradce v padesátých letech 16. století na zámku v Telči.³⁴ Ve Velkém hodovním sále je možné dodnes spatřit velký znak na otopném tělese, který představuje v jednom štítu rozděleném na 8 polí komprimovanou podobu dvou čtyřerbovních vývodů Zachariáše z Hradce a jeho manželky Kateřiny z Valdštejna. Po obvodu sálu pod stropem se nabízí erby 32 předků a příbuzných telečského pána, zahrnující nejvýznamnější rody české šlechtické obce v čele s pány z Rožmberka, z Vartemberka, ze Švamberka, z Lobkovic nebo Minsterberských knížat. Nejstarším zobrazeným předkem je v páté generaci Anna Rakouská (1432–1462), manželka Viléma III., knížete Saského. Své místo zde našli i Zachariášův bratr Jáchym s manželkou Annou z Rožmberka a opět i Anniny sestry Bohunka s Janem z Lobkovic a Alžběta s Jindřichem ze Švamberka, čímž Zachariáš reagoval i na soudobý politický vývoj a proklamoval svoji podporu mladému Vilémovi z Rožmberka a jeho přívržencům. Analýza personálního obsazení erbovní galerie datuje vznik výzdoby do let 1556 a 1557, další figurální výzdoba v sále je datovaná po roce 1558.³⁵

Na Českém Krumlově se rozsáhlejší heraldická výzdoba za Viléma z Rožmberka objevuje při renesanční přestavbě krumlovského hradu v šedesátých letech 16. století.³⁶ První etapou byla dekorace tzv. Znakové chodby spojující objekty na prvním a druhém nádvoří hradu v úrovni prvního patra, kterou můžeme na základě erbů datovat do let 1564 až 1578. Obsahuje erbovní galerii stavebníkových současníků čítající 12 erbů – znaky Viléma z Rožmberka a jeho prvních dvou manželek, dále staré známé znaky Vilémových sester Anny, Alžběty, Bohunky a jejich manželů Jáchyma z Hradce, Jindřicha ze Švamberka a Jana z Lobkovic a navíc znak nejmladší sestry Evy a jejího chotě Mikuláše Zrinského ze Serynu, kteří měli svatbu 10. října 1564.³⁷ Nad heraldickým konceptem pro velký sál, který vznikl v šedesátých letech 16. století v nově postaveném severním křídle hradu u prvního nádvoří, bylo zřejmě přemýšleno delší dobu a podle šíře a hloubky rozsahu byla příprava náročná. Výsledkem byl ojedinelý koncept, který návštěvníkovi v sále vysokém přes dvě patra nabídl vcelku velkolepý obraz širokého zakotvení rodu prostřednictvím střídání rožmberských erbů a erbů manželek deseti generací Rožmberků, které pocházely z vysoce postaveného českého panstva, ale i rakouských a bavorských hraběcích a panských rodů a slezských knížat. Na základě analýzy vyobrazených erbů Vladimír Růžek dospěl k datování výzdoby erbovní světnice do roku 1578 – tj. krátce po

7 – Srbský erbovník. Národní knihovna České republiky, sign. XXIII F 25, fol. 29v-30r

sňatku Viléma z Rožmberka s třetí manželkou Annou Marií Bádenskou.³⁸

Reprezentační síň vyzdobenou erby neopomenul na svém novém sídle v Třeboni vybudovat ani poslední Rožmberk – Petr Vok. Malíř Tomáš Třebochovský (†1639) postupně v letech 1603, 1604 a 1607 vyzdobil erby členů Rožmberkova dvora zdi a strop velké světnice v přízemí napravo od průjezdu. Dochovaly se i úcty z roku 1608 za provedení 32 závěsných erbů a pěti dalších včetně erbu Petra Voka pro velký erbovní sál v patře v severním křídle zámku, který měl zřejmě genealogický obsah. Po smrti Petra Voka byly do dvořanské světnice v roce 1614 doplněné erby dědice rožmberského dominia – Jana Jiřího ze Švamberka a jeho dvou manželek. Pomyslné převzetí žezla tak bylo stvrzeno vyobrazením erbu nového pána v exponované poloze na klenbě nad erby dvořanů. Navázání na tradice rodu erbu růže je zřejmé i z nového erbovního znamení Jana Jiřího, které spojuje rožmberský a švamberský erb.³⁹ Výzdoba dvořanské světnice v pásu pod stropem byla při modernizaci sídla v roce 1761 zničena, znaky na klenbě pouze zabileny. Naštěstí se dochovaly dva popisy znaků i s jejich rozmístěním z 18. století. První popis je v rukopise schwarzenberského registrátora Ignáce Marii Froschauerera ze Sittenberku z roku 1749, druhý

od treboňského místoarchiváře Petra Kašpara Světeckého z roku 1761. [obr. 2] Po konzultaci s treboňským archivářem Františkem Marešem byla na základě těchto podkladů světnice znovu vymalována Theofilem Melicherem (1860–1926) v letech 1912 až 1914.⁴⁰

Jakým způsobem tento pro šlechtice velmi vhodný výzdobný program uchopili příslušníci nižšího šlechtického stavu, nabízí několika druhů pramenů podpořená sonda v regionu jihozápadních Čech. Shodou okolností se z tohoto regionu dochovala díla genealogů a heraldiků několika generací. Oblast znal z autopsie Bohuslav Balbín (1621–1688),⁴¹ procestoval ho od tvrze k tvrzi i bosák Vincent od sv. Viléma (1640–1700),⁴² ale svá sídla zde měli i heraldik a genealog Václav Ignác Vratislav z Mitrovic (1645–1727)⁴³ a Gottfried Daniel Wunschwitz (1678–1741).⁴⁴

Nejrozsáhlejším heraldickým projektem tohoto druhu v Čechách byla již v úvodu zmiňovaná výzdoba dnes neexistujícího erbovního sálu na hradě Roupově.⁴⁵ Při nákladné renesanční přestavbě hradu v letech 1595 až 1598 nechal Jan Nezdický z Roupova vymalovat skoro 300 erbů. Rekonstruovat její obsah se povedlo kombinací několika dochovaných pramenů a literatury. Obsahuje tři základní genealogické okruhy – vývod Roupovský, vývod Bezdrůžických z Kolovrat,

8 – Erbovní galerie na zámku Hrádek u Sušice, erb Humprechta Račina z Račina a Marie Polyxeny, rozené Hrzánové z Harasova.
Stav v době restaurování maleb v letech 2002–2012

9 – Erbovní galerie na zámku Hrádek u Sušice, erb Humprechta z Althannu. Stav v době restaurování maleb v letech 2002–2012

od kterých pocházela první manželka Jana Nezdeckého Dorota, a vývod Švamberků, mezi které patřila jeho druhá žena Benigna. Nejedná se ovšem o jednoduché vývody do 8-16-32-64 předků, ale je zde hojně „starožitných odboček“, kdy třeba u Švamberků jsou uvedeni i hodně vzdálení, ale bohatí a vlivní příbuzní. S takto rozsáhlým plánem vyjádření příbuzenských vztahů jsme se nesetkali v žádném dalším erbovním sále, většinou, i u nejvýše postavené šlechty dosahují počty něco málo přes třicet, maximálně padesát erbů.

Majetkové aktivity – skupování částí panství, která kdy si patřila k jádru rodového majetku pánů z Roupova, nákladné investice do rekonstrukce starého rodového sídla a vysoké výdaje na luxusní úpravy interiéru Jan Nezdecký z Roupova nakonec neustál. Na Roupov byla v roce 1605 uvalena nucená správa a zřejmě krátce po jeho úmrtí bylo panství odhádáno novému vlastníkovi.⁴⁶ Tím se stal císařský rada a český vrchní zemský místopisár Jan z Klenové a Janovic na Žinkovech a Žitíně (†1624). Ten již v roce 1615 panství předal svému synu Vilémovi (†1642), jenž ještě rozvinul slibný společenský vzestup svého otce. Za loajalitu k císaři v turbulentních dobách byl v roce 1623 povýšen do stavu říšských svobodných pánů, 1629 do panského

stavu Království českého, 1630 do stavu říšských hrabat, což mu bylo potvrzeno v roce 1633 i pro Čechy. Honosil se rovněž titulem císařského rady a komorníka. Za první manželku si vzal Kateřinu ze Šternberka († po 1623), dceru nejvyššího komorníka Království českého Adama ze Šternberka (před 1560–1623), druhou manželkou byla Alžběta Benigna Klenovská z Janovic. V okolí vlastnil ještě další statky – Merklín, Měčín, Žinkovy a Přestavky. Sotva před dvaceti lety renesančně obnovený Roupov mu tak mohl dobře sloužit jako jeho reprezentativní venkovská rezidence. Páni z Klenové vlastnili Roupov do roku 1704.⁴⁷ Jak zmiňuje Bohuslav Balbín, do roupovské erbovní galerie nechal Vilém z Klenové doplnit erby a jména svá a svých manželek. V popisu erbovní galerie z pera bosáka Vincenta od sv. Viléma z osmdesátých let 17. století je u jejich jmen uvedeno, že se jednalo o „magna insignia“, tj. velké erby – zřejmě měly větší rozměr než ostatní erby vymalované na stěnách.⁴⁸ Je možné, že tehdy byla část erbovní výzdoby zakrytá, jelikož Roupovský vývod ve Vincentově popisu chybí. Jestli došlo k rozdělení síně příčkami, čímž se mohly některé erby octnout v jiném pokoji a případně i zabílené, je těžké posoudit. Při sepisování salbuchu Červenopoříčského panství purkrabím

Janem Nepomukem Tadeášem Košínem z Freidenfeldu v roce 1760 jich na Roupově v erbovním sále bylo opět na tři sta.⁴⁹ Jisté je, že Vilém Klenovský využil pro svou reprezentaci starší erbovní galerii, která neobsahovala jeho přímé předky. I když část z ní byla odstraněna, ještě stále tam zůstalo na 170 erbů přední české šlechty (zejména Švamberské, Gutštejnové, Koloratové), mezi které mohl z titulu nového majitele sídla zařadit po svém povýšení do hraběcího stavu hrdě svůj erb a jméno. Roupovská část galerie byla naštěstí opsána a omalována v roce 1623. [obr. 3–4] Dnes již bohužel nelze zjistit, kdo a za jakým účelem tento „Roupovský erbovník“ nechal vymalovat,⁵⁰ ale ve druhé polovině 17. století se rukopis dostal do rukou Bohuslava Balbína, který ho zapůjčil i Vincentovi od sv. Viléma. Podle ex libris se poté nacházel v knihovně klementinské jezuitské koleje v Praze, dnes je uložen v Národní knihovně.⁵¹

Další erbovní galerie, kterou známe dnes pouze z písemných pramenů, se nacházela na zámku Srbicích (okr. Domažlice), postaveném po roce 1580 hejtmánem plzeňského kraje Jindřichem Žákavcem ze Žákavy (†1590). Zámek dnes již nestojí, ale díky tomu, že na zdech byly vymalovány i erby nejstarších příslušníků od raného novověku stále významnějšího rodu Černínů z Chudenic, vzniklo před zničením stavby několik opisů této heraldické výzdoby. Na základě analýzy obsahu se domníváme, že k těmto opisům patří i tzv. Černínský erbovník z Pražské lobkovické knihovny (dnes Národní knihovna XXIII F 25), který vznikl v roce 1735.⁵² [obr. 5–7] Obsah lze rozdělit do dvou částí. První skupina erbů byla vymalována v „Tafelstübne“ a obsahovala pravděpodobně 30 erbů.⁵³ Jedná se zřejmě o neúplně dochovaný vývod Jindřicha Žákavce ze Žákavy (†1590) a jeho manželky Anny Černínové z Chudenic (†1631) z tasnovické větve rodu. Anna, jejíž erb ani jméno se v torzu galerie nedochovalo, se po Žákavcově smrti starala o tři nezletilé syny a v roce 1593 se opět provdala za vzdáleného příbuzného a rodinného přítele Diviše Černína z Chudenic na Nedrahovicích z chudenicke rodové linie.⁵⁴ Spolu spravovali srbské panství do roku 1601, kdy ho převzali Žákavcovi nejstarší synové. Diviš Černín (1565–1621),⁵⁵ o něco méně úspěšný bratr Humprechta a Heřmana Černína, byl císařským radou, v bouřlivých letech 1614 až 1619 také hejtmánem Pražského hradu a zastával funkci hofmistra Fridricha Falckého. Po porážce na Bílé hoře byl spolu se švagrem Kryštofem Harantem z Polžic a Bezdruzic popraven jako jediný katolík na Staroměstském náměstí. V Srbicích působil mezi lety 1593 až 1601 a mezi výše zmíněnými Černíny v erbovní galerii je uvedeno i jeho jméno. Po prozkoumání rodinných vazeb vyplynulo, že do Divišovy rodové linie patří takřka všichni ostatní Černínové, přičemž se jedná o Divišovy předky v otcovské linii do páté generace. Kromě toho je zde i erb významného Divišova strýce Humprechta Černína z Chudenic (†1601), hejtmána Pražského hradu a podkomořího a jeho manželky. V čele vývodu byla vyobrazena postava Samsona a znak se lvem. Na rozdíl od jednoduchého vývodu Žákavců černínská genealogie sahá do mnohem hlubších vrstev, kdy

zde byly vymalovány i znaky nejstarších „známých“ členů černínského rodu – Protivy Černína, biskupa pražského a také Mikuláše Černína, který měl skonat v roce 1060. Tato část vývodu koresponduje s falzem listiny Mikuláše z Chudenic z roku 1059 uveřejněným v *Diadochu* Bartoloměje Paprockého z Hlohohol v roce 1602.⁵⁶ Jestli se erbovní vývod inspiroval Paprockého podklady k tomuto tisku, nebo pouze Paprocký i autor galerie využili shodné zdroje, nelze prozatím určit.⁵⁷ Oboje je možno chápat jako tradované prameny, které se vydáním v knize i vymalováním na zeď měly petrifikovat a v budoucnu se stát podpůrným důkazem o starobylosti rodu, který může být v budoucnu vhodně použit při snahách o povýšení do panského stavu. Vcelku rozsáhlý projekt ve venkovském sídle překvapí o to více, že bylo známo, že Srbsice převezmou v dospělosti zpět mladí Žákavcové, k čemuž došlo v roce 1601.

Když v roce 1664 získal tvrz Srbsice Kunata Jaroslav z Bubna a Litic (1609–1684),⁵⁸ navázal na heraldické dílo svých předchůdců. Rod Bubnů prošel v první polovině 17. století podobným společenským vzestupem jako páni z Klenové. Kunata a jeho bratři, přívrženci Habsburského domu, byli v roce 1629 povýšeni do panského stavu a v roce 1644 do stavu hraběcího. Jádrem jejich majetků byly Žamberk a Doudleby ve východních Čechách (od roku 1608 fideikomis),⁵⁹ ale Kunata Jaroslav jako mladší syn spravoval panství Březno a dvůr ve Skašově v Boleslavském kraji a od roku 1648 vlastnil i panství Liteň na Berounsku, kde nechal barokně přestavět zdejší zámek.⁶⁰ Srbsice odkoupil od své švagrové Salomeny Žákavcové, rozené Vratislavové z Mitrovic, která nezvládala splácet pohledávky věřitelů. Pustil se i do úprav srbské tvrze a v místnostech sousedících s velkou síní nechal vymalovat dalších 42 znaků, které tvoří jeho vývod do sedmi generací po otci a sedmi generací po matce Barboře Budovcové z Budova. Další vývody patřily jeho dvěma manželkám – Lidmile Polyxeně rozené Vratislavové z Mitrovic (†cca 1650) a její sestře Estěře Eusebii, kterou si vzal po smrti první ženy. Další dvě manželky se již v erbovním vývodu nevyskytují. Sám Kunata Jaroslav zemřel v roce 1684, za jeho synů už bylo srbské panství opět odhadáno a v roce 1711 bylo připojeno k chudenickeému panství Černínů. Zřejmě již při přestavbě tvrze na přelomu 17. a 18. století došlo k narušení statiky budovy a v roce 1712 se část zřítíla, další část byla z bezpečnostních důvodů stržena.⁶¹ Nicméně, alespoň část velké síně i sousední pokoje s erbovní výzdobou byly v Srbicích k vidění ještě v roce 1735, kdy výše zmíněný opis a obmalování galerie pro hraběnku Isabelu Černínovou dal vyhotovit hejtmán chudenickeého panství Ondřej Josef Bretschneider.

Výše uvedený postup dotváření erbovních galerií novými majiteli dokládá i třetí galerie, která byla nalezena při rekonstrukci zámku v Hrádku u Sušice v roce 2002. Nachází se v renesančním křídle zámku – v síni, kde dnes sídlí zámecká restaurace. Při průzkumu byly zjištěny v lunetách původních renesančních kleneb malby dvojice znaků – v pěti lunetách na severní straně sálu a ve dvou lunetách na jižní straně sálu, další znaky byly na klenbě místnosti. Lze předpo-

10 – Erbovní síň na hradě Zvíkov. Současný stav po rekonstrukci síně z přelomu 19. a 20. století

kládat, že erby byly obsažené i na dalších částech jižní stěny, ovšem původní omítky se zde kvůli přestavbám nedochovaly. Sál prošel rekonstrukcí a podoba erbů malby byla restaurována na základě pramenného výzkumu pracovníků Sušického muzea a zpřístupněna v roce 2012.⁶² [obr. 8–9] Nicméně na základě popisu erbovní galerie, který vyhotovil v březnu roku 1714 genealog Gottfried Daniel Wunschwitz, je možné chybějící znaky doplnit.⁶³ Celkem v sále, který za Wunschwitze sloužil jako vstupní prostor, našel dvacet erbů na zdech a další tři na stropě. Probatem vývodu, který je pomocí dvojic erbů vyobrazen po stranách sálu, je Humprecht Račín z Račina (†cca 1670), v letech 1630 až 1633 purkrabí pražského hradu, královský rada a zemský soudce.⁶⁴ Rytířský rod Račínů z Račina držel vsi v okolí Sušice od poloviny 16. století, v roce 1565 Vojtěch a Jan Račínové z Račina získali panství Hrádek a zřejmě poté byla vystavěna i nová tvrz v novém renesančním slohu.⁶⁵ Erbovní galerie však vznikla nejdříve za Humprechta Račina v průběhu první poloviny 17. století, zřejmě v souvislosti s jeho postupem v úřednické kariéře, kdy se stal v roce 1630 na tři roky purkrabím pražského hradu. Jeho znak je vymalován ve dvojici s erbem jeho druhé manželky Marie Polyxeny rozené Hrzánové z Harasova (†1663) v prvním oblouku jižní stěny nalevo od vstupu. Galerie obsahuje na severní straně Humprechtův vývod po otci do šes-

té generace a na jižní straně manželské aliance párů z vývodu po matce Anně Černínové z Chudenic do páté generace. Erby probanta a jeho manželky byly umístěny nad vstupem do dalších reprezentačních prostor, kde se dodnes zachoval renesanční krb nesoucí račínovský erb. Na klenbě v mázhausu byl vyobrazen ještě erb Humprechtova syna Vojtěcha Arnošta (dnes nedochovaný), který byl posledním majitelem Hrádku z rodu Račínů a v roce 1683 byl nucen Hrádek prodat.⁶⁶ Do *Miscellanei* Bohuslava Balbína přispěl vývodem svého otce, který kopíruje erbovní galerii a doplnil ho navíc o sebe, o svoji sestru Apolonii Ludmilu a jejího manžela Maxmiliána Rudolfa Althanna (1633–1681).⁶⁷ Podle Wunschwitzova popisu se podobný heraldický program týkající se Račínů opakoval i ve světnici v horním patře (možná v síních u krbu?) a obsahoval 10 znaků. Další skupinu erbů, která se dodnes bohužel nedochovala, viděl baron Wunschwitz na klenbě v pokoji vedle tabulnice. Bylo to 11 znaků patřících Černínům z chudenicke větve rodu z období, kdy v letech 1683 až 1693 Hrádek vlastnil Jan Heřman Černín (†1707),⁶⁸ prasnovec Anny Černínové. Znaky patří jeho otci, jemu a jeho bratrům s manželkami. Erbovní výzdoba byla doplněna ještě jednou. Když bylo panství v letech 1707 až 1714 v rukou Humprechta Zikmunda Althanna (†1714),⁶⁹ vnuka Humprechta Račina, přibýly na klenbu do mázhausu další dva

znaky – Humprechta Althanna a jeho bratra Jana Jáchyma. K výmalbě těchto posledních došlo před rokem 1714.

Z výše uvedeného je zřejmé, že erbovní galerie 16. a 17. století ve venkovském prostředí raněnovověké šlechty neomezily své působení pouze na dobu života jejich objednavatele a jeho přímých dědiců, ale tvořily reprezentativní prostředí i následujícím držitelům šlechtických rezidencí. I když docházelo k přestavbám a úpravám staveb, erbovní výzdoba nebyla zničena, nýbrž ponechána a využita jako opora, na kterou navázal nový majitel svým heraldickým programem, který odpovídal dobovým požadavkům.

I když erb jako médium reprezentace šlechtických nositelů nepozbyl své poslání ani v dobách moderních, s vymíráním tradičních českých šlechtických rodů, nástupem „cizí“ a nové šlechty, ale i s výměnou majitelů, ztrátou rezidenční funkce, přestavbami a modernizací uchovávaní těchto památek v průběhu 18. století ztratilo na důležitosti.⁷⁰ Ještě za Eggenberků využívaná erbovní světnice zanikla při přestavbě krumlovského zámku v letech 1747 a 1748.⁷¹ Rekonstrukce třeboňského zámku v roce 1761 vedla k odstranění erbů ve dvořanské světnici a přemalování stropu, již dávno předtím vzaly za své snímátné štíty v mnohem honosnější erbovní světnici.⁷² Část srbského zámku se zhroutil již v roce 1712, k obnově nedošlo a dnes jsou patrné v zástavbě zemědělského družstva pouze zbytky.⁷³ Postupnému chátrání byl vydán i Roupov, který pozbyl rezidenční funkci v roce 1707 a po roce 1818 byly zřícené zdi využity jako kamenolom pro obnovu požárem zničeného blízkého městečka Merklín.⁷⁴ Hrad Zvíkov přestal být udržován, v důsledku čehož se v roce 1829 zřítila část křídla nad průjezdem, která obsahovala erbovní výzdobu.⁷⁵

Navíc již od poloviny 17. století se do popředí dostával jiný způsob heraldické reprezentace, a to prostřednictvím ztvárnění rodokmene nebo erbovního vývodu v podobě olejomalby na plátně, často v obřích formátech. Tato díla patřila mezi reprezentativní výzdobné prvky barokních zámků a postupně úplně nahradila erbovní galerie malované na zdech.⁷⁶

Tímto konstatováním se kruh uzavírá, jelikož zejména při přípravách těchto rozsáhlých vývodů – jak pro použití v úředním jednání, tak z reprezentačních důvodů – bylo shromažďování relevantních podkladů prvořadým úkolem barokních genealogů. Informace o rodinných vazbách a o vzhledu erbů získávali na základě sepisování a prozkoumávání písemných i hmotných pramenů, včetně starých erbovních galerií.

A tak se nelze divit, že Balbín ve svých *Miscellaneous* vyzývá, že „pro sestavování českého rodopisu je potřeba vyhledávat, zkoumat a zaznamenat staré nápisy a barevně vymalované erby na budovách i náhrobnících, protože předkové si zvolili kvůli dlouhé trvanlivosti právě kámen, aby mu svěřili památku svého jména a rodu k zachování pro potomky. Když se tato činnost bude opomíjet, činy mnoha slavných rodin i jejich jména mohou upadnout v zapomnění.“⁷⁷

Doba erbovních galerií se ovšem opět vrátila s vlnou historismu a pseudoslohů v 19. století, kdy vedle romantické historizující výzdoby častokrát bez reálného heraldického základu došlo i k výmalbám nových heraldických celků (např. erby Eggenberků a Schwarzenberků na schodišti a chodbách na Českém Krumlově) a opravám nebo znovunamalování některých starých erbovních galerií na základě písemných pramenů ze 17. a 18. století (dvořanská světnice Třeboň, erbovní světnice Zvíkov⁷⁸). [obr. 10]

Původ snímků – Photographic credits: 1: Moravský zemský archiv v Brně; 2–7, 10: Martina Hrdinová; 8–9: Zámek Hrádek

Poznámky

* Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO:67985921.

¹ Bohuslav Balbín, *Liber III. Decadis I. Miscellaneorum historicum regni Bohemiae, topographicus et chorographicus: qui fines et terminos totius Bohemiae, tum ipsorum districtuum figuras, arces, oppida & urbes* (dále jen *Miscellanea*, Decas I., Liber III.), Pragae 1681, s. 94: „Raupov. Arx munita, sed ex antiquis architecturae legibus. Est in ea arce Palatium Veterum Stemmatum Clypeis illustre, exhibens cognationem Raupoviorum; at pessimo consilio, ante proximis triginta annos, loci Dominus deletis quibusdam clypeis, et suis et suorum superpositis, omnem illum Raupovianae stirpis contextum, et cognationem confudit. Habet eadem arx fornacem memorandi, et prepretiosi operis: nam in ea universona Genealogia Raupoviani Stemmatibus expressa cernitur in laterculis singulariter ad id paratis, et incoctis, qui vero auro illiti clypeos gentilios Illustrissimum Bohemiae familiarum exhibent. Fornacem hanc mille Imperialibus contitisse, dum fieret, a senibus in nobilitate viris non semel audivi.“

² Martina Hrdinová, *Erby ctihodné šlechty slavného Království českého*, Praha 2013, s. 9, 101–103. – Martina Jeránková, Erbovní galerie jako prostředek reprezentace raněnovověké šlechty, *Studie o rukopisech* 36, 2005–2006 [vyd. 2008], s. 141–203, cit. s. 142.

³ Komplexní analýza a zhodnocení tohoto fenoménu pro období raněnovověku dosud neproběhly. Ke zpracování jednotlivých existujících nebo nově při restaurátorských zásazích nalezených erbovních galerií dochází postupně

ze strany pracovníků památkové péče, historiků umění, historiků i heraldiků. Ne vždy se jedná o zkoumání koordinované, což může být na škodu věci. Nové objevy v památkových objektech i nové nálezy v písemných pramenech umožňují nahlížet na tuto problematiku v nových souvislostech, ale stav poznání ještě nedovoluje ucelenou syntézu poznatků. – Použití erbovních seskupení i jednotlivých erbů pro reprezentaci středověké šlechty viz Robert Šimunek, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 143–197. – Pro raný novověk Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, zejména ve stati Václav Bůžek, Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století, s. 37–57. – K heraldické reprezentaci především na funerálních památkách viz Ondřej Jakubec, *Kde jest, ó smrti, osten tvůj? Renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku*, Praha 2015, zvláště s. 175–190. – V zahraničí se tímto fenoménem rovněž dosud autoři souhrnně nezabývali, i když pro německé prostředí upozornil na nejvýznamnější památky a podchytil některé problémy a aspekty heraldické výzdoby v profánních prostorách od středověku do konce 16. století Torsten Hiltmann, *L'héraldique dans l'espace domestique. Perspectives historiques sur les armoiries et le décor héraldique dans l'espace profane (espace germanique, xiii–xvii siècle)*, *Le Moyen Age* 123, 2017, č. 3–4, s. 527–570. – Ke ztvárnění heraldických rodových vývodů a rodů na architekturu také viz Elizabeth Harding – Michael Hecht, *Ahnenproben als soziale Phänomene des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit. Eine Einführung*, in: Elizabeth Harding – Michael Hecht (edd.), *Die Ahnenprobe in der Vormoderne. Selektion – Initiation – Repräsentation*, Münster 2011, s. 9–83, zejména s. 60–62.

4 Obecně o erbovních galeriích Ivan Hlaváček, Znakové galerie jako heraldické kategorie, in: *Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1984, s. 27–28. – Thomas Winkelbauer – Tomáš Knoz, Geschlecht und Geschichte. Grablegen, Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quellen für das historische-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert, in: Arno Strohmeier – Joachim Bahlcke (edd.), *Die Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa (1500–1800)*, Berlin 2002, (Zeitschrift für die Historische Forschung. Beiheft 29), s. 129–177. – Nejnověji s literaturou Hiltmann (pozn. 3). – O architektonických změnách interiérů s důrazem na reprezentační prostory šlechtických sídel v raném novověku včetně literatury viz Jiří Kubeš, Hlavní sál. Sebereflexe šlechty ve výzdobě společenských místností venkovských rezidencí, *Česko-slovenská historická ročenka 2005*, Brno 2005, s. 31–59, období 16. století zejména s. 31–36.

5 V dalším textu se soustředíme na interiérové erbovní galerie v rezidenčních profánních objektech zejména v Čechách. Sakrální prostory, kde erbovní výzdoba může kromě reprezentačních důvodů souviset jak s patronátními právy a donátorstvím, tak s funkcí tohoto prostoru jako rodového pohřebiště, si zaslouží vlastní podrobnou analýzu. Rovněž ponecháme stranou bohatý heraldický program arkád moravských renesančních zámků, byť vznikl z analogických pohnutek.

6 Šimůnek (pozn. 3), s. 187–195.

7 Přehled a popis dochovaných erbovních celků na církevní i světské architektuře v Čechách i na Moravě již August Sedláček, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914 a *Dodatky a opravy k Pýše urozenosti a starým vývodům*, Praha 1923. – Další popisy týkající se Moravy Vítězslav Houdek, *Moravské vývody erbovní*, Brno 1917.

8 Jakub Hrdlička, Páni dvořané Petra Voka z Rožmberka a dvořanská světnice třeboňského zámku, 1. část, *Heraldická ročenka 1991*, s. 5–67, cit. s. 5.

9 Vladimír Růžek, Václava Březana „Poznamenání erbů tak, jakž na Krumlově v Erbovní světnici stály“, in: Jiří Šouša – Ivana Ebelová (edd.), *Inter laurum et olivam. Miscellanea Mariae Bláňové Professorissae dedicata* (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. 1-2/2002. Z pomocných věd historických, 16), Praha 2007, s. 229–259, cit. s. 253.

10 Jeránková (pozn. 2), s. 144.

11 Hrdinová (pozn. 2), s. 10–11.

12 Martina Hrdinová, Stalo se toto zhlédnutí a spatření erbu... Heraldické památky a jejich využití při majetkoprávních sporech na přelomu 16. a 17. století, *Sborník archivních prací* 68, 2018, č. 1, s. 28–43, cit. s. 39.

13 Roupov – NK XVII A 8, Srbsice – NK XXIII F 2. Obšírněji viz v dalším textu.

14 Obsah dvou nejvýznamnějších – na Českém Krumlově a na Zvíkově – zaznamenal rožmberský a posléze švaberský archivář Václav Březan; viz Růžek (pozn. 9). – August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého* (dále jen HZT) 11, Praha 1897, s. 3. – Sedláček (pozn. 7), s. 18–19. – Klenovskou erbovní síň popsal Václav Ignác Vratislav z Mitrovic; viz Hrdinová (pozn. 2), s. 104–105.

15 V pásu pod plochým stropem např. Telč, Budyně, Český Krumlov, Roštejn, Klenová; na klenbách např. Frýdlant.

16 Zvíkov, Telč, Rožmberk.

17 Zvíkov, Horšovský Týn, Český Krumlov.

18 Roupov.

19 V případě erbovní galerie na Telčském zámku bylo v nápisových štítcích nad erbem uvedeno kromě jména i označení vztahu k probantům galerie. – Stanislav Kasík, *Heraldická výzdoba velkého hodovního sálu na Zámku v Telči, Heraldika a genealogie*, 1994, s. 16. Datace se pravidelně objevuje i v nápisových štítcích erbovních souborů v Horšovském Týně; viz také pozn. 31 a 32.

20 Nejkompaktněji je výzdobný celek dochován na telčském zámku, kde ve Velké hodovní síni po stranách velkého štítu s vývody Zachariáše z Hradce a jeho manželky Kateřiny z Valdštejna na otopném tělese nacházíme figurální scény s Herkulem a Juditou, na zdech nástěnné malby s motivy Petrarkových Triumfů; viz Jan Salava, *Rodová a osobní prezentace Zachariáše z Hradce v zámecké rezidenci v Telči* (diplomová práce), KTF UK, Praha 2010, s. 58–68, zvláště s. 68. – Popis erbovní světnice na Českém Krumlově uvádí, že v čele místnosti visel Rožmberský znak ovinitý sametem a damaškem, ve pásu pod stropem byly vymalovány erby, stěny byly pokryté koženými reliéfně zdobenými, zlacenými a malovanými tapetami; viz Růžek (pozn. 9), s. 230 a 234. – Na Srbsicích byl na zdi vedle erbů vymalován český lev a po-

stava Samsona; viz HZT 9, s. 55. – Speciální výzdobu s vyobrazením zasedání zemského soudu a s výjevem Posledního soudu obsahuje síň na Horšovském Týně; viz níže pozn. 30. – Výjevy z několika soudů jsou přítomny i ve výzdobě Vokova sálu na zámku Bechyně a zřejmě pocházejí až z doby Adama ze Šternberka po roce 1608. Erby, kterými byly identifikované postavy účastníků zasedání a vytvářely erbovní galerii sui generis, se však nedochovaly; viz Zuzana Hlavicová, *Malířská výzdoba Rožmberského sálu na zámku Bechyně*, (bakalářská práce), FF MU, Seminář dějin umění, Brno 2006, s. 65.

21 Josef Petráň – Lydia Petráňová – Eduard Šimek et al., *Dějiny hmotné kultury. II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995, s. 222–276, zejména s. 230–231.

22 Datování výmalby znaků do roku 1540 nebo 1541 in: HZT 11, s. 37 („Honz malíř maloval tu strop a znaky, kteréž se posud spatřují“) není opodstatněné. Zibrť k tomuto roku podle pramenů uvádí, že malíř Honz maloval strop v pokoji a bylo mu zapláceno pouze 30 grošů. Čechura a Ryantová se rovněž k malíři Honzovi vyjádřili, že podle sumy, která mu byla celkově za práci na Zvíkově vyplacena, se jednalo spíše o řadového řemeslníka; viz Čeněk Zibrť, Z dějin zámku a panství Zvíkova, *Časopis Musea království českého* 82, 1908, s. 76–117, cit. s. 88. – Jaroslav Čechura – Marie Ryantová, Stavební činnost na Zvíkově v letech 1431–1573 a její prameny, *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, 52, č. 1–4, 1998, s. 1–50, cit. s. 19.

23 Sedláček in: HZT 11, s. 38 uvádí přesněji neocitovanou větu: „Téhož roku [tj. 1554] Jindřich ze Švamberka nechal nějakému starému Knoblochovi malovat erby rodu svého.“ Odkazuje obecně na akta a účty z Orlického archivu a archivu gubernia. Při zpracování účtů ke Zvíkovu Čechura – Ryantová (pozn. 22) na podobný údaj nikde nenarazili.

24 Březanův opis zvíkovské erbovní síně zpracoval August Sedláček podle rukopisu v Rajhradské knihovně (dnes Moravský zemský archiv, fond Benediktini Rajhrad, sg. H b 31/11, i.č. 3028, fol. 1, citováno podle inventáře Mojmirá Švábenského); viz HZT 11, s. 3 a 37. – Sedláček (pozn. 7), s. 18–19. Vladimír Růžek s ohledem na změnu zástavní držby v dědičnou v roce 1575 posouvá vznik erbovní galerie až po tomto termínu; viz August Sedláček, *Atlas erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Sv. 1, Kritický a ediční aparát (ed. Vladimír Růžek), Praha 2001, s. 142.

25 Tj. obsahující erb otce, erb matky a erby obou babiček – vlastně zkrácený vývod do třetí generace. Obecně o šlechtických genealogických a erbovních vývodech Sedláček (pozn. 7).

26 O společensko-politickém pozadí erbovní galerie Bůžek (pozn. 3), s. 41–42. – Václav Bůžek et al., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011, s. 200–201.

27 Čechura – Ryantová (pozn. 22), s. 10.

28 Březan (pozn. 24) uvádí v této skupině znaků umístěných „v okně též na té straně k pavlačí“ (tj. severní stěna) jako první dva erby znak Švaberský a pak blasonuje štít slovy „černý orel knížat Slezkých“. Spojení Švaberský se slezkými knížaty však doloženo není. Je možné, že došlo k narušení erbu, ke změně původní erbovní figury a mohlo se jednat o první manželku Jana Viléma Markétu Hasištejnskou z Lobkovic.

29 Václav Bůžek, Manželky a děti Jana mladšího Popela z Lobkovic (1510–1570), in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 261–283. – Bůžek et al. (pozn. 26), s. 204–206.

30 Jindřiška Hlavicová, *Renesanční proměna sídla v Horšovském Týně za Jana mladšího Popela z Lobkovic po roce 1547* (bakalářská práce), KTF UK, Ústav dějin křesťanského umění, Praha 2010, s. 25–32.

31 HZT 9, s. 93–102. – Bůžek (pozn. 29), s. 267–268. – Bůžek et al. (pozn. 26), s. 205–206.

32 Hlavicová (pozn. 30), s. 24–25.

33 O vztazích mezi Rožmberky a Janem z Lobkovic, Jindřichem ze Švamberka a Jáchymem z Hradce viz kapitolu U pánů a přátel v sousedství rožmberského dominia in: Bůžek et al. (pozn. 26), s. 197–215, zejména s. 197–206.

34 Kasík (pozn. 19), s. 1–46.

35 Po sňatku Jana z Lobkovic a Bohunky z Rožmberka v lednu 1556 a před svatbou Viléma z Rožmberka s Kateřinou Brunšvicovou v únoru 1557; viz Kasík (pozn. 19), s. 20–21. – Salava (pozn. 20), s. 58–68, zvláště s. 64.

36 Růžek (pozn. 9). – Anna Kubíková, *Renesanční přestavby českokrumlovského zámku a jeho interiéry*, in: *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků* (Opera historica 3), České Budějovice 1993, s. 367–378, zejména s. 368.

³⁷ Anna Kubíková, Dědictví erbovní světnice na chodbách českokrumlovského zámku, *Obnovená tradice* VI, 1995, č. 11, s. 8–9. – Růžek (pozn. 9), s. 230. – Bůžek (pozn. 3), s. 42.

³⁸ Růžek (pozn. 9), s. 256. Menší erbovní soubory byly vymalovány rovněž v dalších místnostech upravených v souvislosti s Vilémovým sňatkem. Obsahovaly znaky Viléma a jeho manželky. Naposledy viz Jaroslav Pánek et al. (edd.), *Rožmberkové: rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011, s. 574. Oblibu pětilísté růže jako všudypřítomného dekorativního prvku nemusíme vůbec zmiňovat.

³⁹ Podrobná analýza viz Hrdlička (pozn. 8), o datování výzdoby zejména s. 5–6.

⁴⁰ Froschauerův rukopis s názvem *Manuale oder Compendi oder Urbarium der Herrschaft Wittingau*, Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Velkostatek Třeboň, I A 6W No 5 A; Světeckého rukopis *Historische Nachrichten*, Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Rukopisy, A22, 2. kvatern, fol. 302–305, okolností likvidace erbovní výzdoby a jejího obnovení v marginálním příspěvku na fol. 302. – Hrdlička (pozn. 8), s. 6, 57–58.

⁴¹ Pobyt v Klatovské jezuitské koleji umožnil Balbínovi kontakty s místní šlechtou, bádání v jejích archívech, ale i výzkum přímo v terénu. Práci zúročil zejména při sestavování svých *Miscellanei*; viz Olga Květoňová-Klímová, Styky Bohuslava Balbína s šlechtou pobělohorskou, *Český časopis historický* 32, 1926, s. 497–541.

⁴² Jeránková (pozn. 2), s. 144–146.

⁴³ Hrdinová (pozn. 2), s. 69–109, 122–134.

⁴⁴ Jeho výpisky jsou součástí archívního fondu Národního archivu, fond Sběrka genealogico-heraldická Wunschwitzova. O Wunschwitzovi a jeho způsobu práce viz Klára Woitschová, *Gottfried Daniel Wunschwitz, sběratel, heraldik a genealog*, Praha 2011.

⁴⁵ Jeránková (pozn. 2).

⁴⁶ *Ibidem*, s. 160–161.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 150. – *Ottův slovník naučný* (dále jen OSN) XIV, s. 359. – HZT 9, s. 202.

⁴⁸ Jeránková (pozn. 2), s. 150, pozn. 44.

⁴⁹ Jakub Mírka – Hana Vanišová, Salbuch panství Červené Poříčí a Roupov. Unikátní popis panství z roku 1760 od Jana Nepomuka Tadeáše Košína z Freidenfeldu, *Západočeské archivy*, Plzeň 2013, s. 48–80.

⁵⁰ Na titulním listu jsou uvedeny pouze iniciála P.T.M.P. a rok 1623.

⁵¹ Rukopis NK XVII A 8.

⁵² Podle korespondence dochované v Černínském archivu opis a omalování dochovaných erbů dal pořídit hejtman chudeničského panství Ondřej Josef Bretschneider v roce 1735 na žádost hraběnky Izabely Marie Černínové. Rukopis pak byl součástí Černínské knihovny, odkud se dostal do knihovny Lobkoviců. Kolem roku 1816 ho tam našel Josef Dobrovský, který o něm napsal dopis Evženovi I. Černínovi s nabídkou, že může zajistit vyrobení kopie erbovním malířem Františkem Emanuelem Renzem (1776–1843). Černín si pak do deníku poznamenal, že mu Dobrovský kopii donesl 3. března 1820. Renz navíc k erbům v původním erbovníku z pražské lobkovicke knihovny v roce 1816 napsal komentáře, které jsou k rukopisu přiloženy dodnes. Na dalších listech obsahují také Dobrovského seznam památek, které bude vhodné pro Černíny ještě opsat. (Viz volné listy vložené v rukopise NK XXIII F 25). Kolem roku 1830 vznikla další kopie se jmény osob vlastnoručně psanými Evženem Černínem a je dodnes součástí Černínského archivu; viz soupis pramenů z pera Vladimíra Růžka v *Atlasu erbů a pečeti Augusta Sedláčka*, 1. díl, s. 91–93. – Pavel Křivský, Korespondence Josefa Dobrovského s Evženem Černínem z Chudenic, *Literární archiv* 16, 1981, s. 105–172, cit. s. 116–118. Za upozornění na další literaturu děkuji PhDr. Miladě Svobodové z Národní knihovny.

⁵³ Podle popisu z roku 1735 zde bylo 27 erbů, z toho 18 znaků Černínů z Chudenic a jejich manželky (z toho dva znaky patřící Anniným rodičům), čtyři znaky Žákavců (Jindřich a jeho předkové do 3. generace bez žen) a pět erbů dalších šlechticů, kteří nepatřili do rodiny, ale svá sídla měli nedaleko Srbic, takže zjevně patřili k okruhu „pánů a přátel“ majitelů zámku. Podle vývodu Žákavců u Balbína (*Miscellanea*, Decas II., Lib. II., Pars III. i), který Srbičce znal nejspíš z autopsie (u textu poznámka „ita in arce Srbic“), můžeme k erbovní galerii doplnit ještě dvě manželky starších Žákavců a Annu Černínovou a počet erbů zvýšit na 30.

⁵⁴ HZT 9, s. 55. – OSN XXVII, s. 741.

⁵⁵ Zdeněk Kalista – Diviš Černín, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 37, 1929, s. 24–55, 76–92. Co se týče vztahů Černína k Žákavcům – v do-

kumentu dosvědčujícím požadovaný stupeň urozeného původu pro žádost o vstup do Řádu maltézských rytířů pro Diviše Černína z roku 1589 vystupuje jako svědek i Jindřich Žákavec ze Žákavy; viz edice svědectví *ibidem*, s. 90.

⁵⁶ Bartoloměj Paprocký, *Diadochos...*, *O stavu Rytířském*, Praha 1602, s. 51. Podklady Paprocký shromáždil už v roce 1597; viz Karel Krejčí, *Bartoloměj Paprocký z Hlohova a Paprocké Vůle: život – dílo – forma a jazyk*, Praha 1946, s. 167.

⁵⁷ Potvrzení o urozeném původu k žádosti o vstup do Maltézského řádu obsahuje výčet Divišových předků do páté generace, ale na rozdíl od galerie, která sleduje pouze otcovskou linii, zde se podle požadavků řádu jedná se o vývod ze strany otce i matky. Nezmiňuje ani urozené prapředky; viz Kalista (pozn. 55), s. 28–29, příloha s. 90–91.

⁵⁸ HZT 9, s. 55. – OSN IV, s. 823–824. – Václav Kodoušek, *Monografie Doulebs*, Praha 1874–1887. – Michael Skopal, Rodinný archiv Bubnů z Litic, *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 381–393, cit. s. 382–383.

⁵⁹ HZT 2, s. 199.

⁶⁰ HZT 6, s. 91.

⁶¹ Petr Rožmberský, Zánik zámku v Srbicích, *Hláska* 20, 2009, č. 4, s. 61–62.

⁶² Za informace a fotografie z restaurátorského průzkumu děkuji p. Michale Fremundové ze společnosti Zámek – Hrádek. Za upozornění na prameny děkuji Mgr. Janu Oulíkovi, který v současné době připravuje podrobnou analýzu galerie.

⁶³ Praha, Národní archiv, fond Genealogická sbírka Wunschwitzova, inv. č. 953.

⁶⁴ OSN XXI, s. 18.

⁶⁵ HZT 11, s. 123.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Bohuslav Balbín, *Miscellanea*, Decas II., Liber II., Pars IV. q.

⁶⁸ OSN VI, s. 624–625.

⁶⁹ HZT 11, s. 123.

⁷⁰ Bůžek et al. (pozn. 26), s. 617.

⁷¹ Růžek (pozn. 9), s. 231. – Bůžek (pozn. 28), s. 623.

⁷² Hrdlička (pozn. 8), s. 6. – Jakub Hrdlička, Páni dvořané Petra Voka z Rožmberka a dvořanská světnice třeboňského zámku, 2. část, *Heraldická ročenka* 1992, s. 5–37, cit. s. 36.

⁷³ Rožmberský (pozn. 61), s. 62.

⁷⁴ HZT 9, s. 202. – Jeránková (pozn. 2), s. 148.

⁷⁵ HZT 11, s. 3 a 43.

⁷⁶ V poslední době se postupně dostává větší pozornosti i památkám tohoto druhu zejména od odborných pracovníků Národního památkového ústavu, který ve svých mobiliárních fondech uchovává největší počet těchto artefaktů. Ke zpracování fondů pomocí softwaru NPÚ Tomáš Štumbauer připravil manuál (Památkový postup), kde v úvodu také sumarizuje údaje o předmětech genealogické a heraldické povahy ve správě NPÚ a uvádí počet cca 180 jedinečných malovaných nebo kreslených rodokmenů a vývodů; viz Tomáš Štumbauer, *Využití softwarového nástroje Podrobnosti a vazby implementovaného do systému centrální evidence CastiS pro potřeby výzkumu a pokročilé evidence předmětů genealogické povahy a dalších vhodných movitých památek mobiliárních fondů ve správě NPÚ*. Národní památkový ústav územní odborné pracoviště v Plzni, 2015, s. 5. Aplikování Památkového postupu viz *Iidem*, Shrnutí poznatků komplexního výzkumu genealogického vývodu Leopolda hraběte z Klenové a Janovic z mobiliárního fondu zámku Kozel. *Zprávy památkové péče* 77, příloha (2017), s. 37–46. – *Iidem*, Výzkum rodokmenu Valdštejnů z mobiliárního fondu zámku Kozel, *Zprávy památkové péče* 74, 2014, s. 474–481. – Starší literaturu viz Hrdinová (pozn. 2), s. 98–99.

⁷⁷ Bohuslav Balbín, *Miscellanea* Decas II., Liber I, s. 109.

⁷⁸ Od čtyřicátých let 19. století probíhalo za spolupráce třeboňského archíváře Karla Aujeského restaurování erbovní chodby na Českém Krumlově a také vymalování aliančních erbů Eggenberků a Schwarzenberků na zdech a klenbách chodeb a schodišť malířem Františkem Flatthem (1750–1834); viz Václav Grubhoffer, Společenství vzpomínek. Historická paměť u Schwarzenberků v 19. století, in: *Utváření identity ve vrstvách paměti* (Opera Historica 15), České Budějovice 2011, s. 351–352. K rekonstrukci Třeboně viz výše pozn. 40. Zvíkov byl opravován rovněž na přelomu 19. a 20. století a na základech Březanova popisu byla v této době obnovená a opět erby vyzdobená síň nad průjezdem. Sedláček v roce 1893 viděl toto křídlo hradu ještě zbořené; viz HZT 9, s. 44.

SUMMARY

Galleries of Coats of Arms in the Residences of the Czech Nobility in the Early Modern Age and Their Later Fate: A Focus on Heraldry Displays with Multiple Layers of Genealogical Significance

Martina Hrdinová

Individual coats of arms and heraldic groups had been a common part of the ornamentation that decorated the interiors of the nobility's residences since the middle ages. In the second half of the 16th century extensive heraldic ornamentation came into wider use in the stately interiors of the newly built or renovated residences of the nobility. The content of these armorial galleries could include genealogical relationships, symbolic depictions of a circle of 'loyal lords and friends', depictions of members of the institutions of the Estates or the noble courts, or even various combinations thereof. The gradual spread of this 'fashion' of having a hall extensively decorated with heraldry on a level that went beyond presenting a single coat of arms or the heraldic alliance between the owner and his wife and instead employed multiple coats of arms to communicate a wider message to the public was consistent with the generally widespread Renaissance impulses that influenced the art and architecture of the residences of the Bohemian and Moravian nobility. Evidence of this can be seen in the armorial halls in

the castles and palaces of Zvíkov, Horšovský Týn, Telč, Český Krumlov, and Třeboň, which were built and renovated in a Renaissance spirit by the highest-ranking men in the land. How members of the less aristocracy came to understand how well suited this type of decorative programme was for the nobility is revealed in a study of sources relating to the country residences of the nobility in Southwest Bohemia, where, coincidentally, copies of the heraldic collections of several generations' of genealogists and heraldists from the 17th and 18th centuries have survived. Based on these sources it was possible to reconstruct the heraldic displays in Roupov Castle and in the palaces in Srbsice (in the district of Domažlice) and Hrádek u Sušice, one characteristic feature of which is that when new owners acquired the property the first layer of heraldic decoration was used as the basis from which they then developed their own heraldic displays. In the 16th and 17th centuries the galleries of coats of arms in the rural residences of the early modern nobility were not limited to the lifetime of the person who commissioned the gallery or that person's direct heirs but rather created a stately environment for even the next owner of the residence. When renovations and changes were made to the buildings, the heraldic decorations were not destroyed but were preserved and used as the basis from which the new owner created his own heraldic programme that reflected the requirements of his time. These decorative displays generally declined over the course of the 18th century. Heraldic wall decorations were entirely replaced with family trees and ancestry charts in the form of paintings on canvas that had begun appearing in the residences of the nobility in the middle of the 17th century.

Figures: 1 – The armorial hall in Zvíkov. A description of the coats of arms by Václav Březan dating from 1618. Moravian Provincial Archives in Brno, Benediktini Rajhrad Fond, box 353, sign. H b 21/11, fol. 1; 2 – Petr Kašpar Světecký, *Historische Nachrichten meistens zu Behuf und Verbesserung, auch Continuation des Paprocký [...] angeleget*, II. Kwatern, fol. 302. State Regional Archives in Třeboň, Třeboň Manuscripts collection, sign. A 22; 3 – *Armoial of Roupov*. National Library of the Czech Republic, sign. XVII A 8, fol. 3; 4 – *Armoial of Roupov*. National Library of the Czech Republic, sign. XVII A 8, fol. 37; 5 – *Armoial of Srbsice*. National Library of the Czech Republic, sign. XXIII F 25, fol. 10v-11r; 6 – *Armoial of Srbsice*. National Library of the Czech Republic, sign. XXIII F 25, fol. 28v-29r; 7 – *Armoial of Srbsice*. National Library of the Czech Republic, sign. XXIII F 25, fol. 29v-30r; 8 – *Armoial gallery in the palace in Hrádek u Sušice*, coat of arms of Humprecht Račín of Račín and Marie Polyxena, née Hrzánová of Harasov. State of the gallery at the time of the restoration work carried out on the paintings in 2002–2012; 9 – *Armoial gallery in the palace in Hrádek u Sušice*, coat of arms of Humprecht of Althann. State of the gallery at the time of the restoration work carried out on the paintings in 2002–2012; 10 – *Armoial hall in Zvíkov Castle*. The (current) state of the hall after its renovation around the turn of the 20th century